

השפעה סינית באמצעות האקדמיה: בעולם ובישראל

נעם אורבך¹

המאמר עוסק בהשפעתה של סין על האקדמיה, הן בעולם הן בישראל, ומדגים כיצד סין משתמשת בערוצים אקדמיים לצורך קידום מטרותיה הכלכליות והפוליטיות. המאמר סוקר את ההיסטוריה של המעורבות הסינית באקדמיה דרך מכוני קונפוציוס ושיטות נוספות כגון מימון מלגות ומחקר, לצד הרתעה והפעלת צנזורה סמויה או גלויה על חוקרים שמתמקדים בנושאים רגישים עבור סין. המאמר מראה כיצד סין מנצלת את התלות של חוקרים וסטודנטים בגישה לסיין ולמקורות המחקר שבה, מה שמוביל לעיתים לצנזורה עצמית של חוקרים. בפרק המתמקד בישראל מוצג תהליך ההשפעה של סין על המוסדות האקדמיים בארץ, עם דוגמאות להשפעה הסינית על חקר סין בישראל וללחצים שמופעלים על האקדמיה המקומית.

תבוא

ההשפעה הזרה הסינית על האקדמיה ודרכה נועדה בראש ובראשונה למנוע ביקורת על המשטר הסיני ולהציג את סין באור חיובי, לקדם אינטרסים סיניים כלכליים ומדיניים ואף לשרת את עניינה בשינויים גאופוליטיים והסטה ביחסי הכוחות בין המערב ובין סין ושותפותיה. הצגת המשטר הסיני הריכוזי והאוטוריטרי כמודל לחיקוי וניסיון להפוך את שיטת הממשל במדינות שונות לפי דמותה של סין אינם מטרות מובהקות של מאמצי ההשפעה דרך האקדמיה במדינות המערב, אך אפשר לזהות מאמצים כאלה במדינות המתפתחות כאמצעי לחיזוק האחיזה הסינית בהן ולניתוקן ממרחב ההשפעה האמריקאי. ההשפעה הסינית באקדמיה מתבצעת בכמה דרכים המשלימות זו את זו. ראשית, סין מפעילה לצורך זה את רשת מכוני קונפוציוס הפרושה ברחבי העולם ופועלת מטעם המפלגה הקומוניסטית הסינית באמצעות "החזית המאוחדת" ומוסד "חאן באן" שתחת משרד החינוך. שנית, באמצעות שגרירויותיה ומכוני קונפוציוס, סין מנסה לפרוש את חסותה על מחלקות ומכוני מחקר אקדמיים החוקרים ומלמדים על אודות סין בפרט ועל אודות אסיה בכלל, בתוך שימוש בכלים שונים ובכללם מימון, מלגות, פרסים ומתן נגישות סלקטיבית לחוקרים. שלישית, סין משתמשת בגזרים ובעיקר במקלות, כדי להרתיע חוקרי סין מלמתוח עליה ביקורת במחקריהם ולעסוק בנושאים רגישים מבחינתה, והיא זוכה להצלחה מסוימת, גם אם לעיתים סמויה, בתחום זה. ורביעית, סין משקיעה באקדמיה במערב הן כדי להבטיח גישה חיובית כלפיה הן כדי להשיג ידע חיוני, טכנולוגי וארגוני (למשל, כיצד הפכה ישראל ל"אומת הסטארטאפ"). היא נשענת בהקשר זה על הסטודנטים הרבים שהיא משגרת ללמוד במערב, על מדענים ואקדמאים זרים שהיא מארחת באקדמיה הסינית ועל הקהילות של מהגרים סיניים בחלק מארצות המערב.

ישראל איננה בהכרח שונה מכלל מדינות המערב מבחינת היעדים הסיניים, אף כי יש לה מאפיינים ייחודיים (למשל: קרבתה האסטרטגית לארה"ב, רגישויות מדיניות, העדר קהילת מהגרים סינים, הובלה בטכנולוגיות קריטיות). סין מעוררת עניין באקדמיה הישראלית והקהילה האקדמית הישראלית העוסקת בסין נתונה בסד של לחצים ואילוצים שונים שחשוב לתת עליהם את הדעת.

רקע - סין, אקדמיה והעולם

אפשר לומר שמעולם לא היה חופש אקדמי בסין. עולם המחשבה והרוח נתפסו תמיד כמשרתים את המדינה והשלטון. היו תקופות של יותר או פחות מרחב תמרון וחופש מחשבה, אולם החופש האקדמי מעולם לא עמד כערך עצמאי, ודאי לא כערך מוביל. לפי כללי המשחק, מלומד שהתעקש על עמדה שלא הייתה מקובלת על השליט לקח על עצמו סיכון. בעידן המודרני עברה סין תהליך של שחרור מכבלי המסורת התרבותית-פוליטית, שאפשר להגדירה עד אז כקונפוציאנית, והחל תהליך של חילון, לא בהכרח במובן של חוסר דת אלא במובן של פרגמטיזם כלכלי-פוליטי, יעילות בירוקרטית ופוליטית והסתמכות על מדע. שינויים אלו, בהם שליחת סטודנטים סיניים ללימודים במערב, החלו כבר בשלהי השושלת האחרונה, צ'ינג, בסוף המאה ה-19. אולם השינוי הגדול התרחש בעקבות נפילתה של שושלת צ'ינג בשנת 1912 וביתר שאת החל מתנועת ארבעה במאי (1919) ותנועת "התרבות החדשה" שבאה

1 נעם אורבך הוא סינולוג, מוסמך בהצטיינות בחוג ללימודי מזרח אסיה באוניברסיטה העברית ובעל תואר ראשון בפיזיקה ומדעי המחשב. לימד עברית ותלמוד באוניברסיטת שאנדונג שבסין, ושפה ותרבות סין באוניברסיטת בר אילן, במרכז הבינתחומי הרצליה ובמכללת ספיר. כיום מתמקד בעיסוקו בבעלים ומנהל של גלריה לאומנות עכשווית - השוקת.

בעקבותיה. עם עליית הסוציאליזם בסין, ובמיוחד לאחר כינוס "פורום יאן-אן לספרות ואומנות" בשנת 1942, הודגש הצורך בגיוסה המוחלט של התרבות והאומנות (האקדמיה בתוכה) לטובת האידיאולוגיה הסוציאליסטית והמהפכה המסתמנת.

לאחר המהפכה של 1949 ואיחודה של סין היבשתית (להוציא טייוואן, הונג קונג ומקאו) תחת המפלגה הקומוניסטית בהנהגת מאו דזה-דונג, השליטה האידיאולוגית על התרבות, האינטליגנציה והאקדמיה בתוכה רק התחזקה. הפוגה קלה של ליברליזציה בשנת 1956, הקרויה "מאה הפרחים", שבמסגרתה עודדה המפלגה פולמוסים חופשיים הכוללים גם ביקורת על התנהלות המפלגה, התנפצה במהרה אל קרקע המציאות שבה פצח מאו ברדיפה קשה עוד יותר כנגד הוגים ביקורתיים מדי, תחת הכותרת "המבצע האנטי-ימני". גם אם נותר משהו מחופש המחשבה בחוגי האקדמיה בסין מעבר לשנים אלו, הוכרע עניין זה באופן מוחלט בזמן המהפכה התרבותית של סוף שנות ה-60. בשורת הרגיעה (המסוימת) הגיע רק לאחר מותו של מאו בשנת 1976, עלייתו של הפרגמטיסט דנג סיא-פינג, ופריצתו של עידן חדש תחת הכותרת "רפורמה והיפתחות לעולם". אז החלה האקדמיה הסינית לבוא במגע עם העולם, ויתרה מזאת: האקדמיה בעולם קיבלה גישה פתוחה יחסית. חשוב להבהיר כי מדובר במפגש א-סימטרי. ראשית, מדובר באתוסים שונים מהותית. אתוס החופש האקדמי במערב, הכולל חופש מדעי, מחשבתי ואידיאולוגי גם יחד, עומד מול האתוס של שירות המדינה, המפלגה והעם, שבתפיסה הסינית חד הם; אקדמיה חופשית מול אקדמיה מגויסת ומפוקחת. כשנכנסתי לראשונה לבניין הפקולטה לפילוסופיה והתפתחות חברתית (כך שמה), מייד תפס את מבטי שלט אדום שהתנוסס מול שער הכניסה - 好好学 为人民服义务. כלומר "ללמוד בשקדנות, בשירות העם".

תחת דג החלה סין לפתוח מחדש את שעריה האקדמיים בשני כיוונים: "מומחים זרים" כפי שמורים ומרצים זרים נקראו רשמית, הוזמנו ללמד בסין, בעוד מספרים גדולים בהרבה של סינים צעירים הורשו לצאת ללימודים ברחבי העולם, ולא רק במדינות הגוש הקומוניסטי כבעבר. דג היה מודע לסכנות הפוליטיות הנובעות מהחשיפה של אינטלקטואלים סינים צעירים לאווירה הפתוחה שבאקדמיה במערב, אבל העריך כי גם אם תהיה עזיבה משמעותית, סין תרוויח הרבה מאוד מאלו שיבחרו לחזור. מחאת הסטודנטים הפרו-דמוקרטית של קיץ 1989 שבסופה התרחש טבח טיינאנמן, המחישה שרעיונות דמוקרטיים מערביים (ונוסף על כך הגלאסנוסט של גורבצ'וב בבריה"מ שהיה מקור השראה) אכן חדרו לסין, אך טופלו בצורה כה החלטית עד כי נראה שרוחה של הדמוקרטיה המערבית אינה מאיימת יותר באופן מיידי על שלטון המפלגה הקומוניסטית (מק"ס) (הונג קונג יוצאת מן הכלל מבחינה זו).

החזית המאוחדת

עם כל האמור לעיל, תהיה זו טעות לראות את גישת המק"ס לשימור שלטונה כאבסולוטיסטית - קומוניזם ותו לא. למעשה, אחד הכלים המשמעותיים ביותר שעומדים לרשות המפלגה כמעט מאז היווסדה הוא "מחלקת העבודה של החזית המאוחדת" או בקיצור "החזית המאוחדת".² מטרתו של ארגון סודי למחצה זה היא לנהל את קשריה של המפלגה עם כל גורם, פנים-סיני או חיצוני, שאינו שותף לאידיאולוגיה הקומוניסטית, בתוך כריתת בריתות ויצירת שותפויות, זמניות בדרך כלל, שנועדו להביא את אותם גורמים חיצוניים לשרת את האינטרס של המפלגה.

כך למשל, על אף היותה של המפלגה אתאיסטית במהותה, היא השכילה לרקום שותפויות עם גורמים דתיים בתוך סין ומחוצה לה המסייעים להמשך ביסוס וקייבוע שלטונה של המפלגה. דוגמה חשובה נוספת היא הקהילות הסיניות ברחבי העולם, חלקן גדולות, משגשגות ובעלות השפעה רבה על הכלכלה ואף על הפוליטיקה במקומות מושבן. אף שמדובר בבעלי אזרחות זרה, המק"ס פועלת לפי גישת החזית המאוחדת להרחיק מקהילות הסינים הגולים אלמנטים של תמיכה מרחוק בדמוקרטיזציה של סין, בפאלון-גונג (אותה קבוצה דתית-רוחנית סינית שהפכה בין-לאומית בעקבות רדיפה כנגדה בסין, ומתנגדת נחרצות למק"ס) או תמיכה בבדלנות טייוואן. באמצעות רשויות שלטוניות אחרות, כגון משרד החוץ ומשרד החינוך הסיני, החזית פועלת גם מול עולם האקדמיה ברחבי העולם. אחד הכלים המרכזיים שעומד לרשותה הוא מכוני קונפוציוס.

לא רק מכוני קונפוציוס

מאז שהוקם מכון קונפוציוס הראשון בסיאול בירת דרום קוריאה בשנת 2004, הופיעו שלוחות נוספות של המכון כפטריות אחרי טרנד לימודי השפה הסינית עד לשיא שמוערך בכ-550 ברחבי העולם בשנת 2018. הנהלת הרשת הבין-לאומית יושבת בבייג'ינג ובאופן רשמי כפופה לארגון ממשלתי בשם חאן באן, קיצור של "המשרד לקידום השפה הסינית בעולם" (בשנת 2020 שונה שם

2 לסקירה מעודכנת על אודות פעילות "החזית המאוחדת" ראו: גרינג, ט', ואוריון, א' (2024). היד הנעלמה: מאמצי השפעה חובקי העולם של המפלגה הקומוניסטית של סין, המכון למחקרי ביטחון לאומי, פברואר 2024.

הארגון ל"המרכז לשיתוף פעולה וחילופי שפה", כנראה בניסיון להתמודד עם ההתנגדויות שעלו בנוגע לפעילויות מכוני קונפוציוס). עד שנת 2017 עמדה בראש הארגון ליו יאן-דונג, שבתפקידה הקודם שימשה ראשת החזית המאוחדת, מה שיכול להעיד על חשיבותה הגדולה של רשת המכוני לפעילות "החזית" ולקידום מטרותיה. שלוחות המכון מוקמות בין כותלי אוניברסיטאות ברחבי העולם, בדרך כלל כאלה שיש בהן התמחות מסוימת בלימודי סינית וחקר סין. כל שלוחה מקושרת לאוניברסיטה סינית מסוימת, וכך שני המוסדות, הסיני והזר, הופכים למעין אחים לפחות בכל הנוגע ללימודי סין, אולם פרטי שיתופי הפעולה ותנאי ההסכמים משתנים בהתאם לנסיבות. המימון למכוני מגיע בעיקרו מסין, ומשמש לפעילויות הסברה ולימודי תרבות ושפה סיניות לקהל הרחב, לבאי האוניברסיטה, ובמיוחד לפעילויות של אנשי סגל וסטודנטים בלימודי אסיה וסין ספציפית. נוסף על כך שלוחות שונות מפעילות יוזמות שונות, למשל "כיתות קונפוציוס" שבהן שליחים מסין או סטודנטים מקומיים המתמחים בלימודי סין מעבירים שיעורים בבתי ספר תיכוניים ואף ביסודיים בקרבת המוסד האקדמי.

על פניהן, הפעילויות ניטרליות וחפות מפוליטיקה. אולם, כפי שיפורט בהמשך, נראה שהסינים מצפים שהעבודה מול שלוחותיו של המכון תעודד את המעורבים בה לשרת את האינטרס המק"סי או לפחות לא לפגוע בו באופן שעלול ליצור הטיה או אף צנזורה (פעילה או עצמית) בקרב חוקרים ומלמדים של תחום סין. חשוב לציין כי המכוני הם רק נדבך אחד במערך של מנופי השפעה שקיימים בלאו הכי כלפי קהילת חוקרי סין בעולם. מנופי השפעה אלו על האקדמיה מתבססים בראש ובראשונה על עצם היותה של סין מדינה ריכוזית, סמכותנית, ובעלת משטר חד-מפלגתי. הווי אומר, האקדמיה שלה גם היא כנועה לאותה סמכותנות ריכוזית, דבר שאינו משתנה בהגיעה למגע עם אקדמיה שמחוץ לסין. שיתוף פעולה אקדמי עם סין, עם כל הערך והיתרונות שבכך, טומן בחובו מידה מסוימת של הפנמת כללי המשחק הסיניים.

חוקרי סין בעולם יודעים ממה כדאי להיזהר, מה עדיף לא לחקור, מאילו מילים וביטויים רצוי להימנע ("זכויות אדם" למשל), וגם אם אינם יודעים בדיוק היכן עובר הגבול, רבים מהם ישתדלו לשמור מרחק בטוח מאותם גבולות בלתי נראים. מנגנון המקל והגור כולל גזרים רבים עבור החוקר: היכולת להיכנס לסין, הזמנות ממומנות, כנסים, הרשאות גישה למקורות, לארכיבים, לביצוע מחקרי שדה או לסקרים, חפירות ארכאולוגיות, מלגות ללימודים בסין וכו'. המקל הוא בפשטות תמונת הראי - החל באי-הזמנה או דחייה מכנסים וכלה בסירוב לבקשות ויזה (הכנסה לרשימה השחורה). אומנם "צ'ופרים" שכאלו הם פקטור שכל חוקר בכל מדינה העוסק בחקר מדינה אחרת צריך להביא בחשבון. אולם צריך להכיר שהמקרה הסיני שונה בכך שהוא נראה ומתנהג לעיתים, כלפי חוץ, כליברלי, ידידותי ופתוח, בעוד הוא "דיקטטורה של הפרולטריון" (כפי שהמק"ס עצמה מגדירה את תפקידה). עבור מומחה לארה"ב באירופה, לדוגמה, מרחב התמרון וחופש הפעולה שלו בנוגע לארה"ב רחב ביותר. הוא יכול להישמע כדמוקרט, כחובב רפובליקנים ואפילו טראמפיסט, ועדיין לא יסכן את גישתו לשדה המחקר שלו בארה"ב. מול סין, לעומת זאת, מדובר בתחושה ברורה שאמירה לא נכונה עלולה להיות כרוכה במחיר.

אפשר לייחס את התחושה בקרב סינולוגים בעולם כאילו סין עוקבת אחר עבודתם ופועלם האקדמי וטורחת לנתח ולקטלג אותם לפי מידת קבלתם והתאמתם לנרטיב ולאנטרס הסיניים כפרנויה או לפחות היבריסי - כאילו אין לסין הגדולה משהו יותר חשוב לעשות מאשר לעקוב אחר איזה מרצה שולי באוניברסיטה קהילתית כלשהי. אולם מגוון מקרים שקרו במציאות מבססים חשש זה בקרב קהילת הסינולוגים. מקרה אחד כזה הוא ספר מחקרי שהופיע בשנת 2004, שעסק בסינג'יאנג - אותו מחוז "אוטונומי" במערב סין שהוא ביתו של המיעוט המוסלמי האויגורי. 13 כותבי, אקדמאים מרחבי העולם, הוכנסו באופן גורף לרשימה השחורה ולא יכלו להיכנס לסין במשך שנים לא מעטות (ביניהם הישראלי פרופ' יצחק שיחור).³ למותר לציין כי חוקר סין, שכל החיים המקצועיים שלו קשורים ואף תלויים בגישתו לשדה מחקר, עלול להיפגע מאוד מצעד שכזה ואף להיחסם מקצועית, במיוחד כשמדובר באקדמאי בראשית דרכו. המסר הועבר לקהילת החוקרים והובן היטב. מקרה אחר עוסק בצנזורה מפורשת. בשנת 2017 התפרסם כי ההוצאה לאור האקדמית מהחשובות בעולם, זו של אוניברסיטת קיימברידג' שבאנגליה, הסכימה במסגרת הסכמיה עם סין לצנזר מתוך האתר שהיא עצמה מפעילה בסין מאמרים שאינם מוצאים חן בעיני המשטר הסיני. רשימת המאמרים המצונזרים, הכוללים בין היתר כמה מאמרים של חוקרים ישראלים, משקפת קריאה מדוקדקת וסיסטמית מצד הסינים.⁴ הדבר אישש את החשש בקרב הסינולוגים המערביים בדבר מעקב פרטני מצד סין, ויצר לחץ על סינולוגים להימנע מנושאים רגישים ולהפעיל צנזורה עצמית.

3 DE VISE, D. (2011). US SCHOLARS SAY THEIR BOOK ON CHINA LED TO TRAVEL BAN, *THE WASHINGTON POST*, AUG 20, 2011. https://www.washingtonpost.com/local/education/us-scholars-say-their-book-on-china-led-to-travel-ban/2011/08/17/GIQA3C9SJ_story.html

4 נעם אורבך. קרב ענקים בין מצודת החופש האקדמי לאימפריית הצנזורה, *הארץ*, 28 באוגוסט, 2017. <https://www.haaretz.co.il/literature/2017-08-28/ty-2017-08-28-28-baogost-28>

לאחר שנים של עדנה יחסית בידידות האקדמית בין סין לרוב מדינות המערב, החלו דברים להשתנות פחות או יותר במקביל לעידן טראמפ. הממשל האמריקאי החל לזהות סכנה בחשיפה הרבה של האקדמיה האמריקאית לסין. דו"ח שפרסם ה-FBI בשנת 2019 הזהיר בעיקר מניצול פתיחותה של האקדמיה לריגול וגנבה תעשייתית וטכנולוגית מצד סין ואף פירט דוגמאות מאירועים קונקרטיים.⁵ באותה שנה התפרסם מחקר חשוב על אודות מכוני קונפוציוס בניסיון לאבחן את הפערים, ככל שיש, בין שיטות הפעולה של המכוני הסיניים ובין מוסדות מקבילים של מדינות אחרות.⁶ אף שהמחקר נוקט גישות פרוגרסיביות-אוריינטליסטיות, שלפיהן הגמוניה מערבית ופערי עוצמה בין מזרח למערב מערערים על הלגיטימיות של בחינה השוואתית בין אופני הפעולה של המכוני הסיניים למקביליהם המערביים, הוא בכל זאת מודה שהמצב הייחודי של מכוני קונפוציוס, שבהם המשטר הסיני (ספציפית המפלגה) משמש בו זמנית פטרון וצנזור, מעורר ביקורת מוצדקת.

בשנה העוקבת פורסם עוד מאמר חשוב שבחן לראשונה באופן כמותי את מה שהוא מגדיר כ"חוויות דכאניות" בקרב חוקרי סין בעולם. המסוקרים היו 500 חוקרי סין, והגורם הדכאני הוא כמובן הממשל הסיני על רשויותיו. כתבי המאמר, שאינם בעצמם סינולוגים מובהקים אלא חוקרי מדעי המדינה ויחסים בין-לאומיים, דווקא המעיטו בהיקף התופעה שתיוגה באופן כללי כ"נדירה אך אמיתית". למשל, 9% מהנשאלים דיווחו ש"הוזמנו לשתות תה" - כינוי לזימון לשיחה שנעה על הגבול בין ידידותית לחקירתית ואזהרתית עם גורם ממשלתי-ביטחוני כלשהו. 26% דיווחו על מניעת גישה לארכיונים ורק 5% נתקלו בקשיים בהוצאת ויזה. רוב הנבדקים (67%) הגדירו את מחקריהם כ"רגישים", אף שרק כמחציתם קיבלו אינדיקציה לכך באופן ישיר על ידי גורם סיני. פעמים רבות היו אלו דווקא עמיתים שהזהירו את חבריהם מכיווני מחקר שעשויים להיות בעייתיים עבורם, מה שיכול ללמד על עוצמתה של הצנזורה העצמית בקרב חוקרי סין.⁷ מעניין לציין שמחקר זה התפרסם באחד מכתבי העת המדעיים החשובים בתחום סין המודרנית, *The China Quarterly*, שיוצא לאור על ידי ההוצאה לאור של אוניברסיטת קיימברידג' שהייתה במוקד סיפור הכניעה לצנזורה הסינית כמה שנים מוקדם יותר, כמוזכר לעיל.

שינוי האווירה ביחס לסין שנבע מהתגברות מלחמת הסחר מבית מדרשו של טראמפ ובהמשך ממשבר הקורונה והקשרה הסיני, גרר התנגדות גוברת לקיומם של מכוני קונפוציוס באוניברסיטאות והשפעתם המתרחבת גם במוסדות חינוך תיכוניים ויסודיים. בשנת 2017 הופץ בעולם סרט דוקומנטרי בשם "In the Name of Confucius" שעקב אחר מאבק ציבורי כנגד מכוני קונפוציוס בקנדה, בעיקר כנגד פעילותם במערכת החינוך הציבורי. הסרט, שהופק בידי קנדית ממוצא סיני המזוהה עם הפאלון-גונג, זכה להקרנות רבות ועורר הדים רבים. בין בלחץ פוליטי חיצוני ובין משינוי גישה במוסדות האקדמיים עצמם, התוצאה בפועל היתה סגירה רחבת היקף של מכוני קונפוציוס ברחבי העולם. בארה"ב לבדה נסגרו או נמצאים בהליך סגירה 104 מתוך 118 המכוני שפעלו בה בשיא. בפינלנד, המכון שהוקם באוניברסיטת הלסינקי ב-2007 נסגר ב-2022 לאחר שתחקיר עיתונאי חשף שהמכון פעל להגביל את השיח הציבורי בנושאים רגישים למפלגה הקומוניסטית, כגון סוגיית טיבט. במה שנראה כהחלטה פנים-אוניברסיטאית, הלסינקי הלכה בעקבות מוסדות אקדמיים בשבדיה ודנמרק השכנות שכבר סגרו את המכוני אצלם. "אנחנו רוצים לבחור את המורים (לסינית) בעצמנו ושלילמודי השפה יהיו מבוססי מחקר" - אמרה סגנית הרקטור האנה שנלמן.⁸

סגירת מכוני קונפוציוס בעקבות הלחץ הפוליטי לא בהכרח הפחיתה מיכולתה של סין לשמר את קשריה ושיתופי הפעולה שלה עם מוסדות אקדמיים במערב מכיוון שמלכתחילה המכוני היו רק נדבך אחד במערך ההשפעה הסיני על עולם האקדמיה. דו"ח מקיף ומפורט במיוחד של ארגון לא ממשלתי אמריקאי בעל אוריינטציה שמרנית בשם *Scholars of Association National*, סקר את הנעשה לאחר סגירת מכוני קונפוציוס במוסדות השונים. בדו"ח נטען כי במקרים רבים הצליחה סין לשמר את פעילות המכון תחת שמות אחרים, התאגדויות והסכמים שונים. כמובן שהמוסדות האקדמיים הם צד בעניין ורואים גם את כספי המימון הסיני הישיר והעקיף לנגד עיניהם.⁹ הדו"ח מרחיק לכת ומפרט המלצות חקיקה לקונגרס שמטרתן למנוע או להגביל בחוק מימון

FBI REPORT (2019). CHINA: THE RISK TO ACADEMIA. [HTTPS://WWW.FBI.GOV/FILE-REPOSITORY/CHINA-RISK-TO-ACADEMIA-2019.PDF/VIEW](https://www.fbi.gov/file-repository/china-risk-to-academia-2019.pdf/view) 5

XIN LIU , SO SIMILAR, SO DIFFERENT, SO CHINESE: ANALYTICAL COMPARISONS OF THE CONFUCIUS INSTITUTE WITH ITS WESTERN COUNTERPARTS, *ASIAN STUDIES REVIEW*, 43(2), 256-275, 2019 6

SHEENA CHESTNUT GREITENS AND RORY TRUOX, REPRESSIVE EXPERIENCES AMONG CHINA SCHOLARS: NEW EVIDENCE FROM SURVEY DATA. *THE CHINA QUARTERLY*, 242, 349-375, 2019 7

YLE NEWS. (2022). *HELSINKI UNIVERSITY CLOSES CHINA-FUNDED CONFUCIUS INSTITUTE*, 18 JUNE, 2022. [HTTPS://YLE.FI/A/3-12500430](https://yle.fi/a/3-12500430) 8

YAN FLORA ET. ALL. (2022). *AFTER CONFUCIUS INSTITUTES: CHINA'S ENDURING INFLUENCE ON AMERICAN HIGHER EDUCATION*. NATIONAL ASSOCIATION OF SCHOLARS. [HTTPS://WWW.NAS.ORG/REPORTS/AFTER-CONFUCIUS-INSTITUTES](https://www.nas.org/reports/after-confucius-institutes) 9

מסמך זה מפרט דוגמאות של כספי פיצויים שמוסדות אקדמיים בארה"ב נאלצו לשלם לחאן באן בעקבות סגירת המכוני, שנעים בין כ-100,000 דולר לכמעט שני מיליון, מה שיכול להויד על היקפי המימון שמגיעים מסין. עם זאת, יש להביא בחשבון שמוסדות אקדמיים אינם רואים לנגד עיניהם רק את המימון הישיר שסין מעבירה לפעילות המכון בכלל וענייני לימודי סינית וחקר סין, אלא פוטנציאל של סכומים גבוהים בהרבה שיכולים להגיע מפרויקטי שיתוף פעולה מחקרי בתחומי המדעים המדויקים עתירי הממון ולכן לשאלת מכוני קונפוציוס יש השלכות הרבה מעבר לעצם פעילותם.

והשפעה סיניים בטווח הקצר והארוך, לייצר שקיפות בקבלת מתנות מגורמים ממשלתיים זרים ושיתוף מידע בנושא לציבור. הדו"ח זיהה שבעוד פעילות המכוניס או מכונים דומים הקשורים בסין באוניברסיטאות נתונז לפיקוח כלשהו, דווקא "כיתות קונפוציוס" הפועלות במערכות חינוך מגיל גן ועד תיכון פועלות ללא פיקוח נאות' וקרא לשנות זאת.

כאמור, סיפור ההשפעה הסינית אינו קם ונופל על קיומם של מכוני קונפוציוס. המכוניס רק מחזקים ומשלימים את התמונה שבה הסינים מנסים להשפיע על מומחים לסין לסייע בקידום האינטרסים הסיניים במדינותיהם. כשחוקר סין באקדמיה משמש גם כראש מכון קונפוציוס במוסד בו הוא עובד, חזקה עליו שבכך הוא הופך ממבקר ומפרשן חופשי ונטול פניות לשותף בקידום היחסים הטובים בין מדינתו ובין סין או לשגריר של רצון טוב. שגריר כזה אינו מחפש לדווח על דברים לא נעימים. דוגמה לכך היא בולגריה, מדינה פוסט-קומוניסטית קטנה. שמעתי מסינולוגים בולגרים כי האירוע החשוב ביותר בקרב חוג הסינולוגים המקומי הוא ריטריט שנתי ממומן, הנמשך כמה ימים, באתר נופש, שאליו מוזמנים כל העוסקים בתחום באמצעות השגרירות. השליטה הסינית בתחום, כך לפי בני שיחי הבולגרים, מוחלטת, והאווירה היא ש"מי שלא שם - לא קיים". אחת התוצאות היא שכשהתקשורת מבקשת לראיין מומחה מקומי לסין בענייני השעה, הפרשנות תהיה רחוקה מביקורתית במקרה הטוב, ונגועה בתעמולה שקופה במקרה הרע.

לסיכום הסקירה בדבר האינטרסים של סין מול האקדמיה העולמית, אזכיר דעה רווחת מאוד בקרב מומחים שנשמעה תדיר בשנים האחרונות שלפיה סין מעוניינת רק בקידום האינטרסים הכלכליים שלה ברחבי העולם ובמימושם, ולא בהשפעה פוליטית או ביצוא מודל המשטר שלה למדינות אחרות, אלא להפך - סין נמנעת מלהתערב בעניינים הפנימיים של כל מדינה, מכבדת את השוני והייחוד של כל מדינה, ומוצאת דרכים לשתף פעולה עם כל מדינה על בסיס כבוד הדדי, מסחר חופשי ומימוש אינטרסים משותפים. בפברואר 2022 הושלמה בנייתה של מכללה שמאתגרת תפיסה זו. מדובר במכללה בשם Leadership Nyerere Mwalimu School בטנזניה, שמופעלת באופן רשמי בידי ועבור מפלגות השלטון המהפכניות של שש מדינות בדרומה של אפריקה, כולל למשל מפלגת הקונגרס הלאומי האפריקאי של דרום אפריקה.¹⁰ אולם, המק"ס של סין עומדת מאחורי המוסד באופן ברור וכמעט גלוי. באמצעות המכללה, המק"ס מייצאת את צורת המשטר הסיני למדינות שמשתריות מתלהבים מהמרכולת שיש לסין להציע. המכללה אינה פועלת בווקום שכן פעילות מעין זו מתקיימת כבר שנים באפריקה. למשל, כבר ב-2019 הקימה בייג'ינג את "מכון סין-אפריקה" שמייצא תוכניות לימוד בעיקר בתחומי ממשל ומדיניות ציבורית למוסדות מקבילים באפריקה. לדוגמה, רק לאחרונה הגיעה משלחת מהמכון למכללה הלאומית לממשל של דרום אפריקה לעסוק במיגור העוני בעידן הפוסט-קורונה.¹¹ מדובר באופן פעולה חדש בתחום יחסיה הבין-לאומיים של המק"ס. בעוד בשנות ה-50 וה-60 התיימרה המק"ס לייצא לעולם מודל קומוניסטי-מאואיסטי נוקשה וממוקד באידאולוגיה כלכלית, כעת מדובר ביצוא של מודל סיני שעיקרו תחזוקה של מפלגת שלטון יחידה שתפעיל את מרותה ואחיותה על מוסדות המדינה השונים בכל הרמות. בהתאמה מלמדים במכללה שיטות למיגור העוני לצד "מחשבת שי ג'ינפינג" ושיטות להשלטת משמעת פנים-מפלגתית ויצירת תעמולה יעילה. ברור שאין מדובר כרגע בכיוון הפעולה של סין מול מדינות מערביות מפותחות,¹² אולם אין להוציא מכלל אפשרות שזו מגמה שעשויה להתרחב לאזורים אחרים בעולם ככל שיתאפשר לסין בעתיד. למשל, הקמתה של "האוניברסיטה הסינית הבין-לאומית בישראל Israel-UIBE" באוגוסט 2021 בנשיאות השגריר בסין והשר לשעבר מתן וילנאי. אומנם שלוחה זו בישראל אינה דומה לפעילות הסינית בדרומה של אפריקה, אך בהחלט מדובר בעליית מדרגה ובחינה של הרחבת אפיקי ההשפעה מצידה של סין גם בישראל.

המקרה הישראלי - מה נשתנה?

לפני שאסקור את המציאות בפועל של מעורבות והשפעה סינית באקדמיה בישראל, חשוב להעריך את המקרה הישראלי בהשוואה לשאר העולם. האם זוהי עוד מדינה שבה סין משקיעה משאבים באופן פרופורציונלי לגודלה או שמא יש בה ייחוד, ואם כן, במה ישראל שונה או נבדלת ממדינות אחרות בהקשר של האינטרס הסיני? אציין כמה נקודות:

א. **עצם קיום היחסים** איננו מובן מאליו. במשך שנים (עד לכינון היחסים בשנת 1992) נמנעה סין מיחסים גלויים עם ישראל. הסיבה הייתה הסכסוך הישראלי-ערבי, החרם הערבי בעבר וההתנגדות לישראל במרחב הערבי-אסלאמי כיום, כשסין מבכרת בעקביות את יחסיה עם מדינות ערב ואת מחויבותה העמוקה לעניין הפלסטיני.

10 אתר האינטרנט של Mwalimu Julius Nyerere Leadership School: <https://www.mjnl.ac.tz/abouts>

11 הדעה על האירוע באתר ממשלת דרום אפריקה: <https://www.gov.za/speeches/national-school-government-hosts-china-africa-institute-8-jun-7-jun-2023-0000>

12 ALLEN-EBRAHIMIAN, B. (2023). IN TANZANIA, BEIJING IS RUNNING A TRAINING SCHOOL FOR AUTHORITARIANISM, *Axios*, 2003 <https://www.axios.com/2023/08/21/chinese-communist-party-training-school-afrika>

- ב. **גאופוליטיקה.** מיצובה של ישראל כשותפה מובהקת של ארה"ב. בסין כינו את ישראל בעבר "כלב נובח של האימפריאליזם האמריקאי": סין קיוותה אולי בעבר שישראל תשתחרר מהחיבוק האמריקאי אך נראה כי השלימה בהדרגה עם מצב זה. האירוע המכונן בעניין זה היה ביטול עסקת הפאלקון מצד ישראל בלחץ אמריקאי. תחילה היה הזעם הסיני עצום, אולם לאחר מקרה דומה נוסף שבו ישראל סירבה להשיב לסיין מל"טים לאחר שיפוז שיעברו בארץ, שוב בלחץ אמריקאי, הגיבה סין באיפוק על גבול האדישות, כאילו השלימה עם כניעותה של ישראל בפני האמריקאים.
- ג. **סטארטאפ ניישן.** מעבר לענייני סחר חוץ והיותה יעד ליצוא שירותים ולביצוע עבודות תשתית, הנדבך הייחודי של ישראל עבור סין הוא תחום הטכנולוגיה המתקדמת והרוח היזמית המיוחדת. הספר הנושא את הכינוי - מדינת הסטארט-אפ¹³ - תורגם לסינית והפך ללהיט, ועד לפרוץ הקורונה סינים רבים ומצליחים נהרו לישראל במה שאפשר לכנות עלייה לרגל טכנר-יזמית. לא מעט ישראלים התפרנסו מלספק לסינים עוד ועוד על שורשי החדשנות והיזמות הישראלית, החל מסיפורי התנ"ך וכלה בהאזרת תרבות ה"חוצפה" הישראלית ואף תרגום המונח לסינית. גם המוסדות האקדמיים לא טמנו ידם בצלחת. יחידות סמך הוקמו באוניברסיטאות ואף במכללות בפריפריה כדי לספק קורסים ייעודיים לסינים ולתפוס נתח מהשוק המשגשג.
- ד. **דת.** ישראל היא המדינה היחידה שמזוהה כמדינה יהודית, דת שאינה מוכרת כאחת הדתות הלגיטימיות בסין (בשונה מנצרות ואסלאם המוכרות רשמית). עם זאת יש עניין רב ביהדות ובהיסטוריה יהודית בסין. כמה מרכזים ותוכניות אקדמיות בסין מתמחים בחקר היהדות. קהילה קטנה של צאצאי יהודים בעיר קאיפנג זוכים לעוינות מצד השלטונות ונמנעת מהם כל התפתחות ופעילות קהילתית.
- ה. **מחסום השפה.** בישראל שפה רשמית ייחודית, וההוראה באקדמיה מתנהלת ברובה בעברית. זה מקשה על קשרים אקדמיים ודורש השקעה ייחודית. עם זאת, אין זה מונע מחוקרים צעירים מסין להגיע לישראל כפוסט-דוקטורנטים, דוקטורנטים ואף כתלמידי תואר ראשון (בעיקר במסלולי לימוד באנגלית המיועדים למשוך תלמידים מחו"ל), אם כי במספרים קטנים לעומת מספרם העצום במדינות דוברות אנגלית, באופן שמהווה הזדמנות כלכלית עבור המוסדות המארחים. מחסום השפה בהחלט מעכב נהירה של המוני סטודנטים סינים כפי שקורה במדינות דוברות אנגלית.
- ו. **חסרונה של קהילת מהגרים.** בניגוד למדינות רבות בעולם המערבי שבהן קיים ציבור משמעותי של מהגרים סינים או סינים אתניים בעלי אזרחות מקומית (קנדה, אוסטרליה וניו זילנד כמקרים בולטים במיוחד) שאף נוטלים חלק לא מבוטל בפוליטיקה המקומית, בישראל תופעה זו זניחה ביותר - כמה זוגות מעורבים וכתריסר וחצי עולים מקאיפנג שיעברו גיור. אפשר להוסיף לכך במידה מסוימת יהודים יוצאי סין, כלומר יהודים ממוצא אירופאי או בגדדי שעלו משנגחאי, חארבין וטיינג'ין, שם התיישבו לכל המוקדם בסוף המאה ה-19 ועד לתקופת השואה. אלו הקימו ארגון - איגוד יוצאי סין, שבסמוך לו הוקמה אגודת ידידות ישראל-סין. היעדר ציינה טאון ישראלי הוא גורם שדווקא מפשט את היחסים בין המדינות.

לימודי סין בישראל

בישראל יש ארבעה חוגים המעניקים תואר בלימודי אסיה ועוד תוכנית לימודים אחת. בכולם תחום לימודי סין (שפה ותרבות) תופס נתח מרכזי, לצד לימודי יפן, הודו, קוריאה ועוד. שלושה חוגים נמצאים באוניברסיטאות: העברית, תל אביב וחיפה. מכללת תל חי היא המכללה היחידה שבה מוצע תואר ראשון במסגרת חוג ללימודי אסיה. נוסף על כך קיימת תוכנית ללימודי אסיה שפועלת כמסלול לימודים בתוך תואר ראשון רב-תחומי במדעי הרוח באוניברסיטת בר אילן. כמו כן ישנם מכוני מחקר המתמקדים בסין, דוגמת "המכון ללימודי סין העכשווית" ו"המרכז למחקרי התקשורת הסינית", שניהם במכללה למנהל. בסך הכול מדובר על כ-20 מרצים/חוקרים בעלי תקן או קביעות שסיין היא תחום התמחותם, ועוד מספר דומה של מרצים במעמד של עמיתי הוראה או מרצים מן החוץ. החוגים באופן כללי זוכים לפופולריות בקרב הסטודנטים, כשלפרקים החוג ללימודי אסיה הוא הגדול ביותר מקרב החוגים בפקולטות למדעי הרוח מבחינת מספר נרשמים. הסטודנטים המתמחים בסין והמרצים המלמדים על אודותיה זקוקים לפרסים ומלגות ללימודי המשך בסין, למענקי מחקר, להזמנות לכנסים, לגישה לשדה המחקר בסין ולשיתופי פעולה מחקריים, ואת כל אלה סין יכולה לנצל ליצירת אווירה שנוחה לה ומשרתת אותה.

כמה מפעולותיה של סין לאורך השנים, כפי שיפורטו להלן, עשויות להצביע על מאמץ מתמשך לעודד את הרחבת העיסוק בתחום ובה בעת לנסות לפרוס חסות על העוסקים במלאכה, לייצר אווירה של שותפות ובו בזמן לייצר הרתעה מסוימת שבתורה יכולה לעודד הימנעות מלפגוע בשותף הסיני.

13 דן סינור ושאל זינג. מדינת הסטארט-אפ: מנוע הצמיחה הכלכלי של ישראל, הוצאת מטר 2011.

שיחור והרשימה השחורה

פרופ' יצחק שיחור (גילוי נאות: שימש תקופה קצרה כמנחה שותף בדוקטורט שלי), דמות ותיקה, מרכזית ומובילה בתחום חקר סין בארץ (תחילה באוניברסיטה העברית ובהמשך שותף בהקמת החוג השלישי באוניברסיטת חיפה), השתתף בשנת 2004 בפרויקט מחקרי על אודות מחוז סינג'יאנג שבמערב סין ומאז הוכנס לרשימה שחורה של סין עם כל משתתפי המחקר, רובם אמריקאים, שזכו מאז לכינוי "13 הסינג'יאנגים". האירוע הזה קיבל תגובה מוגבלת בתקשורת הישראלית, למשל בכתבה בגלובס בשנת 2008,¹⁴ שבה צוטט שיחור כמגדיר צעד זה מצד הסינים "התנהגות מטופשת לגמרי" ש"גרמה לזה שהכתיבה שלי מאז הרבה יותר חופשית, ולא אכפת לי להגיד דברים שלא נעימים להם". משתמע מכך שעד אז שיחור דווקא נזהר.

מקרה שיחור והוויזה המנועה הוא אומנם מקרה יחיד אך בשום אופן לא שולי. הוא רובץ כצל על התחום מאז ועד היום, אפילו לאחר שהותר לשיחור לחזור לבקר בסין. הנקודה החשובה היא מה הייתה תגובת העמיתים והמוסדות האקדמיים. שיחור עצמו פירט: "אנשי אקדמיה שזקוקים למחקר שדה מאוד זהירים בכתיבה שלהם, ומפחדים להרגיז את הסינים, משום שהם חוששים שלא יוכלו להיכנס לשם. לעומתם, חוקרים אחרים ששומרים על היושרה האקדמית, נדפקים". מבין השורות אפשר לזהות את אכזבתו של שיחור מכך שהעמיתים המשיכו בסגנון "עסקים כרגיל" מול הסינים ולא נקטו שום צעד של החרמה נגדית: שיחור כתב כי "בקיץ הגיע שגריר סיני חדש לישראל, וזמן קצר אחר כך הוא כינס את כל חברי הסגל בארץ העוסקים בסין, לפגישה אצלו בבית. אני לא קיבלתי הזמנה. אני מניח שאילו עמיתי באקדמיה היו יודעים על כך הם לא היו באים, וזה היה גורם בוושה לשגרירות. גם משרד החוץ, שידוע על הבעיה, לא עושה כלום. בגלל התלות הכלכלית, הסינים יכולים לפגוע במי שלדעתם מתנהג לא נכון. ממש כמו בתקופת הקיסרים, מי שהיה בא לקיסר הסיני היה דופק את הראש ברצפה". אחד משותפיו לצרה האמריקאים של שיחור, פרופ' ג'יימס מילוורד, ביקר בבלוג שלו מוסדות אקדמיים אמריקאיים על שלא פעלו ביתר תקיפות לדרוש מסין החזרת הוויזות לאותם חוקרים והזהיר כי במצב זה "סינולוגים) אמריקאים ייכנסו בהדרגה לאותה סיטואציה שבה נמצאים העמיתים שלנו בסין: נאלצים להתמודד לבדנו מול המדינה הסינית, ולשקול את ההשלכות האישיות שיהיו לכל דבר שאנחנו כותבים".¹⁵

בשנת 2021 פורסם כי הגרסה הסינית של לינקדין - הרשת החברתית הזרה היחידה שנגישה גם בסין, ונמצאת בבעלות מיקרוסופט - הסירה פרופילים של כמה חוקרים מערביים, בהם הישראלי ד"ר רועי ילינק, בזמנו חוקר במרכז בגין-סאדאט באוניברסיטת בר אילן. ילינק העריך שהסיבה לחסימתו הייתה מאמר שפרסם בעברית על אודות מאמציה של סין לשפר את תדמיתה הציבורית בישראל.¹⁶ נראה שסיפור זה, שולי ככל שיהיה (חסימה מרשת חברתית אינה משמעותית כמניעת ויזה), הכה גלים. בשיחה שקיימתי עם סינולוג שבדיוק התמודד על תקן אקדמי כמומחה לסין, הוזכר מקרה ילינק כדוגמה הממחישה עד כמה עליו להישמר ולא להכעיס את הסינים אפילו לא בפרסום בשפה העברית: "הם עוקבים, וכל דבר עלול להדליק אצלם נורה אדומה. שמע, חשובה לי הנגישות לאנשים בשגרירות הסינית, גישה למקורות ושיתופי פעולה, לכן כדאי לי מאוד להיזהר".

הגשר והמכון

"הגשר לסינית" הוא שמה של תחרות שנתית שנוסדה ב-2002 בחסות ה"חאן באן", אותו גוף סיני שמאוחר יותר הקים את רשת מכוני קונפוציוס. תחרויות "הגשר" מתקיימות גם בישראל. מתמודדים בהן סטודנטים גם ממוסדות שבהם אין מכוני קונפוציוס, המפליאים בידיעתם בשפה ומציגים יכולות בתחומי תרבות סיניים כשירה, ריקוד ואומנויות לחימה. הטובים ביותר זוכים בטיסה להמשך לימודים בסין ולהשתתפות בתחרות "גשר" העולמית בסין.

מכון קונפוציוס הראשון בישראל הוקם באוניברסיטת תל אביב בשנת 2007, והשני באוניברסיטה העברית בשנת 2014. אתעכב כאן דווקא על הראשון, במיוחד משום שעומד לרשותי ספרו של פרופ' אהרן שי, לימים רקטור האוניברסיטה, אחד המומחים הוותיקים והחשובים בארץ בתחום חקר סין ומייסד החוג ללימודי מזרח אסיה באותו מוסד. שי מתאר בגילוי לב מפתיע את

14 גליה לימור. אדוני ביקש ויזה?, גלובס, 3 באפריל 2008
<https://www.globes.co.il/news/docview.aspx?did=1000329303>

15 ידיעה בבלוג של <https://cupblog.org/2011/08/30/james-millward-on-being-blacklisted-by-the-chinese-government> של COLUMBIA UNIVERSITY PRESS

16 LAHIRI, A. (2021). LINKEDIN CHINA BLOCKS ACADEMIC RESEARCHER ACCOUNTS: WSJ, YAHOO NEWS, JUNE 22, 2021. (<https://news.yahoo.com/linkedin-china-blocks-academic-researcher-194845657.html>)

הוויכוחים והלבטים לפני הקמת המכון ואחריו. אל מול החוששים מהשפעה סינית על הפעילות האקדמית, עמד שי בתוקף על כך שעצמאות החוג וחוקריו תישמר: "...לאור העובדה שחברי ועדת ההיגוי של המכון היו פרופסורים, לחץ של ממש מצידה של בייגינג לא ייווצר".¹⁷ באופן מפתיע (או לא), שי עובר מייד לתאר לחצים שהיו גם היו, ומשתמע שהחוג התמכר למימון הסיני ועשה הכול כדי לא לאבד אותו. שי מתאר משבר שנוצר ושהלך והתעצם עד שבשנת 2011 בושש המימון הסיני להגיע. הסינים הותירו את הצד הישראלי בערפול כזה, עד שלא הבינו כלל מה הגורם למשבר ומה הסינים רוצים מהם. ראש המכון, הסינולוג פרופ' מאיר שחר, ניסה לברר במהלך ביקורו בסין אך העלה חרס בידו.¹⁸

ערפול שכזה מייצר חשש וזהירות רבה במיוחד מצד אנשי החוג שלא לדרוך לסין על שום יבלת, נראית או לא נראית, אמיתית או מדומיינת. גורמים בכירים במשרד החוץ, כולל השגריר בסין, גויסו בניסיון להבין מה מכעיס את הסינים, אולם שי מגלה שבניגוד להמלצתם, הוא סירב לנסוע לסין בעצמו "ולבקש על נפשנו". לקראת פתרון המשבר, שי מגלה מנספח התרבות בשגרירות ישראל בבייגינג ש"נראה שהסינים ביקשו להפריד בין הזירה האקדמית לזירה הדיפלומטית". עם זאת, לאחר שהמשבר נפתר, הבין שי שמה שעניין את השגרירה הסינית בארץ זה שהאוניברסיטה תציין 20 שנים לכינון יחסי ישראל-סין. "עניין זה היה חשוב לה במיוחד".¹⁹ בכלל, קריאת ספרו של שי מגלה ערפול גבולות מתמיד בין עבודה אקדמית שאמורה להיות חופשית מלחצים ואילו ציפים ובין עבודה דיפלומטית שכל מהותה ריסון ואינטרסים. קיום מכון קונפוציוס רק משמר את הערפול הזה.

בספר, שלטעמי אפשר לקרוא כמעין חשבון נפש גלוי לב נדיר במחוזותינו, מפורטים מקרים שונים שבהם הלחץ הסיני היה גלוי וברור. המפורסם שבהם הוא סגת התערוכה שארגנו סטודנטים המקורבים לפאלון גונג בשנת 2008. אף שאושרה מראש על ידי דיקן הסטודנטים פרופ' יואב אריאל (סינולוג גם הוא), התערוכה, שהציגה דימויים קשים של עינויים ופשעים לכאורה של הממשל כנגד מתרגלי השיטה, הוסרה בעקבות לחץ סיני על האוניברסיטה. רק לאחר התערבות בית המשפט שאליו עתרו הסטודנטים, אולצה האוניברסיטה להשיב את התערוכה. שי מעיד כי בשיחה שלאחר מעשה עם סגנית השגריר הסיני הבהיר לה שמדובר בטעות טקטית מצד השגרירות, בכך שביטול התערוכה "יכול דווקא להפיץ בישראל את רעיון הפאלון גונג ולזכות את תומכי הארגון בכותרות בעיתונות".²⁰

שני אירועים שהתרחשו עוד לפני הקמת המכון משקפים עד כמה אין צורך בקיומו של מכון כדי לייצר מצב דברים שבו האוניברסיטה נותנת דין וחשבון לסין. האחד הוא ביקורו של הדלאי לאמה בארץ בשנת 2006, שכלל עצרת מרכזית באולם סמולרש שבאוניברסיטת תל אביב. הסינים כמובן זעמו ודרשו מהאוניברסיטה, באמצעות פרופסור שי, לבטלו. נשיא האוניברסיטה שנדרש אישית לעניין תירץ זאת לסינים בכך שהאולם מתנהל כמשק עצמאי מבחינה כלכלית ולאוניברסיטה אין שליטה לגבי השכרתו לגורמים חיצוניים (אגודת ידידי טיבט במקרה זה). משתמע מכך לכאורה שהאוניברסיטה בעצמה לא הייתה מארחת את הדלאי לאמה, למרות היותו דמות משמעותית בעולם הדת והמדינאות שקולו לכל הפחות ראוי להישמע. עוד קודם מחה גורם בשגרירות בפני שי על קיומה של הרצאה כלשהי בעניין הפאלון גונג. שי סיפק מייד לגורם הסיני דין וחשבון: "אין לנו עוסקים בהוראת הנושא הזה בחוג ללימודי מזרח אסיה, אך ייתכן שמי מקרב הסטודנטים יום הרצאה כלשהי. לנו אין יד בדבר. עם זאת הדגשתי שהאוניברסיטה היא גורם חופשי ואוטונומי ואנו מתירים פעילויות שונות ומגוונות ללא פיקוח מלמעלה" (עמ' 190). כלומר לא רק שסין מפעילה לחץ, האוניברסיטה אכן נענית במתן דין וחשבון על אודות ליבת הפעילות האקדמית, בשאלה במה עוסקים או אין עוסקים במסגרת ההוראה בחוג.

השינוי לרעה ביחסה של סין לישראל מאז תקופת הקורונה ובמיוחד מאז מתקפת שבעה באוקטובר ופרוץ מלחמת חרבות ברזל הוא מחוץ לתחום העיסוק של מאמר זה. אולם ראוי לציין שעם הירידה לדפוס פורסמה ידיעה בדבר סגירתה של שלוחת האוניברסיטה הסינית הביין-לאומית בישראל.²¹ מסקירה מעניינת שפרסם עדי יונתן על אודות צמצום משמעותי של פעילות הסברתית סינית כלפי הציבור בישראל עולה כי בעוד אפיקי השפעה תרבותית-ציבורית כגון מרכז תרבות סין בתל אביב והמחלקה הסינית ברדיו הביין-לאומי של סין (בראשות "איציק הסיני") חדלו כמעט לחלוטין מלפעול, נראה כי דווקא מכוני קונפוציוס המסונפים למוסדות

17 אהרון שי. סין ישראל: בין יהודים לסינים, בין בייגינג לירושלים (1890-2015). ידיעות ספרים - ספרי חמד, תל אביב 2016, (עמ' 195).

18 שם, עמ' 197.

19 שם, עמ' 198.

20 שם, עמ' 191.

21 נווית זומר (2024). האוניברסיטה הסינית הראשונה בישראל - עוזבת את הארץ, אתר YNET, 18 בספטמבר. <https://www.ynet.co.il/economy/article/> (RJP7THP6C?TBREF=HP)

אקדמיים המשיכו לפעול ללא שינוי.²² דבר זה עשוי להעיד על החשיבות הרבה מבחינתה של סין בהשפעה דווקא באמצעות האפיק האקדמי. מעניין לציין שכותב הסקירה, "עדי יונתן", הוא שם עט של מומחה ישראלי לענייני סין ששמו שמור במערכת, מה שמעיד על עוצמת ההרתעה שיצרה סין אפילו מעיסוק בנושאים שלא מצופים להיות כה רגישים כגון מאמצי השפעה בין-מדינתיים.

סיכום: מעשה באגודה ובפרס

לעיתים סין מפעילה יצירתיות ואף תעוזה רבה בבואה להעצים את השפעתה על תחום חקר סין. מקרה מעט יוצא דופן התרחש בסוף שנת 2018. השגרירות הסינית החליטה שהיא רוצה להקים את "אגודת הסינולוגים ומתרגמי הסינית בישראל". מוקדם יותר באותה שנה נעשה מהלך דומה בתחום חברות שירותי הבנייה והתשתיות הסיניות בישראל כשהן הקימו תחת ריכוז השגרירות את "איגוד החברות הסיניות בישראל" כעמותה רשומה. דווקא פעולה זו אל מול קהילת הסינולוגיה הישראלית לא צלחה באופן מיטבי. השגרירות, בעזרת זרועותיה באקדמיה, החלה לבחון את מידת ההיענות בקרב חוקרי סין למיזם, וזו נתקלה בחשדנות וברתיעה. הזמנות לאירוע היסוד לאגודה החדשה נשלחו באופן מדוד וזהיר, ולאכזבת השגרירות אפילו דמויות מרכזיות לא נענו, ואפילו ראשי החוגים במוסדות שבהם יש מכוני קונפוציוס התחמקו באלגנטיות.

משהבינה את הבעיה, הגה מישהו בשגרירות תרגיל יפה: פנייה לארבעה מוותיקי וחשובי הסינולוגים בארץ, כולם במעמד "אמריטוס", והזמנה לטקס הענקת פרס מפעל חיים על תרומתם לחקר סין בישראל. הארבעה נענו, וחלקם לא היו מודעים מראש לכך שטקס הענקת הפרס היה בו זמנית גם טקס ייסוד של האגודה המדוברת. התרגיל עבד בהחלט, שכן האירוע התקיים והשגרירות התפארה בו בערוצי תקשורת בסינית שבהם הופצו תמונות של ארבעת מקבלי הפרס על רקע שלט על אודות ייסוד האגודה. עם זאת, חוסר ההכרה במהלך זה מצד מובילי התחום ונושאי התפקידים גרם לכך שבפועל שום אגודה בשליטה סינית לא קרמה עור וגידים.²³

אשתקד פרסם הארגון האמריקאי המוערך House Freedom מחקר מקיף על אודות "ההשפעה של בייג'ינג על המדיה הגלובלית".²⁴ במהלך השנים שנסקרו במחקר, 2019–2021, זוהתה הגברה של מאמצי ההשפעה של סין על המדיה ב-18 מתוך 30 המדינות שנסקרו. המחקר זיהה שימוש בטקטיקות כוחניות ומתוחכמות יותר מבעבר מצד המק"ס וגורמים הקשורים עימה. בפרק המרשים באיכותו ובהיקפו על אודות המקרה הישראלי, נקבעו לנו, כמו לכל המדינות שנסקרו, דירוגים בשתי קטגוריות: בדירוג המאמץ שסין משקיעה במדינה, המאמץ הסיני המושקע בישראל הוגדר כ"נמוך", ואילו בקטגוריה של "כושר עמידות ותגובה מקומית" זכתה ישראל בדירוג "גבוה". בהנחה שהבחנה זו היא בנוגע לתחום התקשורת ויחסי הציבור, יש לקוות שגם בתחום האקדמי כושר העמידה והתגובה שלנו יהיה חזק. וזהו סיכום ראוי לדברים: עם מכון או בלי, בנוגע למפגש בין סין לאקדמיה המקומית, חשוב תמיד לעמוד על המשמר ועל עקרונות החופש המדעי, העצמאות המחקרית וחופש מלא לחקור, ללמוד וללמד.

22 עדי יונתן. האם הפסיקה סין את ניסיונותיה להשפיע על דעת הקהל בישראל?, אתר NTD בעברית, 19 בספטמבר 2024. (<https://ntdtv.co.il/israel/8797>)

23 נעם אורבך, "האח הגדול האקדמי מסיין: כשסין מקימה את האגודה הישראלית לחקר עצמה", אתר זווית אחרת, 6 בפברואר 2024. האתר ירד מאז מהרשת. ראו עם הכותב בתוכנית העולם היום, כאן 11, ניתן למצוא בלינק <https://youtu.be/2zAN6ped1PA?si=eNYyQwQFUCj6mWe8>.

24 FREEDOM HOUSE, 2022. BEIJING'S GLOBAL MEDIA INFLUENCE: ISRAEL https://freedomhouse.org/country/israel/beijings-global-media-influence/2022#footnote53_m93uc3u